

טוקויל על היחיד והמדינה

עדה צמח

בה משום הבעת דעה חופשית על החברות התרשות וראיית עתידן האפשרי.

(ב) אלא עיון זה במתהוות ותולך, טוקויל לא דחקו אל תוך תחום אחד מוגדר ומוגבל בהקפון. לא ניתוח חזקות בלבד, ולא פירושם של סדרי-החוק בלבד, ולא תיאור דרכי-שלטון בלבד — אלא ראייה כולית של החברה הדימוקראטית כולה, היא היא מושא מחשבתו; בדרך הוא בדרכי השפעתן של התמורות החברתיות על עיצוב פני האדם ודרכו הספרותית וכיצד כאלה הדברים. מכאן אותו צביון כולי שליצירתו, שהוא מקורי כל כך וחדש כל כך בציון התלות שבין צורות המשטר-החברתי וטבעו של האדם. שום הוגה-דעות לפני קארל מארכס, אומר גלברט סלומון במאמרו על טוקויל, לא הסעים בהטעמה יתירה מאשר טוקויל את זו התלות שבין תבניתה ההיסטורית של החברה ודרכו של האדם.

(ג) נסיונו ההסתכלותי של טוקויל, אשר עליו בנה את עיונו הכללי בתהליכי ההיסטוריה, לא נצטמצם בגבולותיה של חברה אחת. הוא ידע שלושה מיני טיפוסים של חברות, שהן שונות זו מזו בעברן ובמסורתן ובאופי תושביהן; ומתוך הסתכלותו בגייזיית השונים של הדימוקראטיה בחייהם של עמים שונים בא להקיש מצד אחד על אופייה האחד והכללי, ומצד אחר — על מידת היחסיות שבכמה מתולדותיה. טוקויל ידע את החברה הצרפתית של ארץ-מולדתו ואת החברה הגדולה האמריקנית שבמרחבי העולם החדש ואת החברה האנגלית המסוגרת שמעבר לתעלה. הוא הכיר גם את החברה השווייצאית הקטנה, וההיסטוריון דויד מרבה לשבח את מחקרו המצויין על טיבה של הדימוקראטיה השווייצאית. בסוף ימיו החל שוקד על לימוד השפה הגרמנית בשביל לבחון מקרוב מבנה חברתו של השכן הטיבטני, ונתחורר לו מתוך הסתכלותו גילויי הדימוקראטיה בחברה שהריכוז שליט בה, דוגמת החברה הצרפתית, אינם דומים לגילוייה בחברה ריפובליקנית כזו של אמריקה, ואף שונים הם מגילוייה בחברה אצילית כזו של אנגליה. וכך שיטת מחקרו של טוקויל היא דרך ההשוואה בהיסטוריה, ובכתביו השוואות למכביר, מפלגות ומוזהרות במעטן, משהו הוא את עברה של צרפת לעברה של אנגליה ואמריקה, את אצילי לואי הי"ד לאצילים האנגלים, ואת העדה הכפרית הצרפתית ל-"סאונשיפ" האמריקני, ואת אופי הצרפתי

בראשונה לא היה חשוב טוקויל אלא כהוגה דעות בן האסכולה הליבראלית, שעמד והתריע על הסכנה שבגידול סמכות-המדינה וחרד תרדה גדולה לחירות ורחי-האדם. כמה ראו בו שמרני-ליבראלי, וכמה ליבראלי-שמרני. רוברט פיל קרא לו בשם שמרני דגול, וג'ון סטיוארט מיל בשם ראדיקאל מתקדם. ואילו בעיני עצמו היה טוקויל, ליבראל מטיפוס חדש, ובין כה וכה לא יצאו הדעות מתחר מידם של דפוסים שכיחים ומקובלים. בסופה של המאה התשע-עשרה נשתכח טוקויל מן הלבבות. בני-אדם היו נוהים אחרי תורות אחרות, וספרי הליבראליס-הפשרנים נדחקו לקדקדויות. בשנת 1910, אומר מארכס, לא היה טוקויל בעיני צעירי-הדור אלא שם בלבד. אבל אין דינו של הוגה גדול כדינו של אדם סתם; שכן פעמים זוכה הוא לכמה וכמה לידות; ובימינו נתגלה טוקויל בשנית והוא גבוה משניה ומחשבתו עמוקה וענפה, והיא מתכנסת בחידושה אל תחומי ההווה שבזמננו; היום באים ומסמיכים שמו אל פאסקאל ואל מונטין ואל אריסטו ואל מאקיאוולי ועד קירקגאר הגיעו. ומשנתו אינה חתומה עוד בגושפנקת של ליבראליזם או שמרנות, אלא חשוב הוא כראשון הסוציאליזם שבזמן החדש, שראה הוויית האדם בחברה בכל משמעותה הכולית.

על שלושה דברים עומדת המיתודה הטוקוילית, ושלושה דברים מרחיבים יריעת תורתו ומקנים לה אותה משמעות סוציולוגית כולית.

(א) טוקויל עשה את ההיסטוריה האקסואלית, את זו התוססת, המבעבעת והמתהפכת בחבלי-לידתה, למושא חקירתו העיקרי. מונטסקייה נתן דעתו על שני משטרים של חברה: המשטר המלוכני והמשטר הקונסטיטוציונרי-המעורב; ואילו מהותו של המשטר הדימוקראטי נתחזרה לו מתוך דפי ההיסטוריה העתיקה בלבד, ולא ראה ולא חזה טיבה ודרכיה של הדימוקראטיה החדשה. ואילו טוקויל מעיד ואומר על עצמו: "איני מסוגל להתרש אלא בנרשא בן זמננו, לאמיתו של דבר, רק מאורעות-ימינו עשויים להעסיק לבו של הציבור ולבי אני. גדולתו תריות של החזיון, שהעולם מציג לעינינו, בולע את תשומתי הלב כולה, ואי אפשר ליתן ערך רב לעתיקות של היסטוריה שהיו מספיקים לאותן חברות בטלות ומלומדות". והיצירה החביבה ביותר על רוחו קרובה בצורתה למעין, מסכת של סקירה והרהורים, שיש

לבוא בהתנגשויות של מעמדות וחזון ומטעים פעמים רבות בכתביו את רציפותם של גלי המהפכה המשי-וזה — זו שראשיתה נעוצה בערפלי העבר, ואל סיומה לא באה. לא ב־18 בפרזמר ולא ב־1814 ולא ב־1830 ולא ב־1848, כי אין לה לדימוקראטיה לא סייגים ולא גדרות, ודומה היא לים הגואה והעולה על גדותיו, שאינו נסוג לאחור אלא בשביל לשוב ולחזור; וכעבור זמן-מה רואה אחת שבתנודות אלה של עליית וירידה לא פסקה הדימוקראטיה מלהציף בגליה חבלי-ארץ חדשים.

היאך, שואל טוקוויל, ישמור האדם בן-החברה המשווה על פני האדם שבו ועל רוחו ועל חירותו? שלושה אלה הם ראש דאגתו ושרשרת של חרדות. שתי תמורות-יסוד מביאות להתמסכה המשווה בתוך רקמות תאיה של החברה, תמורות אלה, לכאורה, יש בהן משום ניגוד וסתירה, אלא שהן צומחות וגולות זו בצדה של זו ומתחברות זו עם זו. ותאיאמן חופף כל-כך, עד שהוא מביא אל העולם משטר מדיני חדש שדוגמתו טרם נודעה בחברות האדם; שכן מהפכה זו מביאה ריכוז ואחידות אל תוך רקמותיה של החברה, ואף גזירת בעת ובעונה אחת על התאים עצמם חיי בידוד ופרישות קיצוניות, והצטרפות זו של ריכוז מרובה הבא מלמעלה לבדילות אטומיסטית המצויה מלמטה, היא שמולידה מעין תרכובת חברר-תית חדשה שעיקרה — שלטונה המחלט של המדינה, המטיל צלו הכבד על בן-האדם וחירותו.

ריכוז ואחידות: הואיל והדימוקראטיה החדשה היא אנטי-אריסטוקראטית על-פי עצם מהותה ואי-אפשר לה לשאת מציאותם של סדרי הירארכיה חברר-תית וגוטי-ביניים מאגדים ומעבדות ברשות עצמם, הרי שהיא משווה פניה של החברה כולה ונותנת תחת סדרי השוני הירארכי מערכת-שלטון אחת של ריכוז ואחידות. ואחידותה של חברה זו עומדת על שני מוסדות של ריכוז: (א) ריכוז השלטון הרי-צוני, שמקורו דימוקראטי-עממי ונסמך הוא על הסכמת הרוב ועל ההצבעה הכללית ועל רצונה-אחד של העם; ומכאן סמכותו המוחלטת שאין מערערים עליה; והיא רבה מסמכותם של מלכים, שכן ביטוי היא לרצונה העליון של החברה כולה; (ב) וריכוז השל-טון האדמיניסטרטיבי, המוציא-לפועל, שהוא משוכלל בכל חלקיו, מסועף ומורכב וערוך בקפידה ובחישוב מדוקדק, ואנשים קבועים במשרותיהם, וידו ממשמת ונוגעת בכל, והוא אפוסטרופוס על-פי עצם טבעו ונוטל לידו את הדאגה לענייניהם ועסקיהם של בני האדם, והוא רשות בסני עצמה וגלגליו מתגלגלים החלכים מכות-עצמם, ובתי-משפט מיוחדים מגינים על עצמי-אותה, ובכל הוא עושה דברו הגאמן של אדוניו. בזה

אל מזגו של תרבות-איים, כשהוא מתוות קחי-תורתו הכלליים, אין הוא מסיח לעולם דעתו מטבעו של בן-האדם ואורחות חיו; שכן האדם הצרפתי או האנגלי, האדם על תאוותיו ועברו ומסורתה, הוא הוא בעיני טוקוויל מקור ראשון של כוח ורחף המניע גלגלי ההיסטוריה.

לימוד מאורעות זמנו בהיקפם הטוטאלי ומתוך מיתודה היסטורית משווה — כוזה איפוא עיקרה של הדרך הטוקווילית.

ב.

בכל תקופה ותקופה, אומר הוא, ישנה עובדה אחת מיוחדת ומכרעת בכובדה, שכל שאר הדברים מתחברים אליה; והיא מביאה אל העולם רעיון טעון וגדוש בתוכנו, או תאוות אחת שלטת על כל שאר התאוות, היא גורפת עמה בדרך הלוכה את כל רגשות הדור הדעות. כבר בימינו אומרים היו חכמי המדינה הצרפתים: הדימוקראטיה שוטפת ועולה על המדינה הצרפתים: הדימוקראטיה שוטפת ועולה על את הכל בכות מימינו תאדירים ראה טוקוויל את החוס המקשר כל מאורעותיה של ההיסטוריה המער-בית ועושה אותה חטיבה אחת משולבת ואחידה בכל חוליותיה. דימוקראטיה אין משמעותה בפי טוקוויל צורה אחת של משטר מסוים, אלא בראש וראשונה מעמד של שוויון; שוויון חברתי ושוויון מדיני ושוויון באורחות החיים של בני-האדם; וגילויה בחבר-רה האנושית שונים ומרובים, שכן בני-אדם יש הם שווים באורחות חיהם — בזכותם לעסוק באותן המלאכות ולבקר באותם המקומות וליתנות מאותן ההנאות — ובלתי-שווים הם בדרך השתתפותם בממ-של ארצם, יש והם שווים בעבודתם ויש והם שווים בחירותם, ועיקר הבעיה בעיצוב צורת השוויון ודרכי התגלמותו בחיים. שהרי עצם הליכתה של הדימר-קראטיה לקראת מימשה השלם, דומה, גזירה מן השמים היא והכרח טבעי, ומצוינת היא, אומר טוק-וויל, בכל תכונותיה של גזירה מן השמים, נחלת כל העולם ומתמידה בקיומה, ולעולם היא חומקת מפני כל התערבות אנושית וכל המאורעות, ואף בני-האדם. מסייעים לה בהתקדמותה. כלום יתא זה מן החכמה לחשוב שיצר חברותי הבא ממרחק רב כל כך, אפשר לעכבו במאמצי דור אחד? כלום יעלה על הדעת שהדימוקראטיה, שמיגרת את השיטה הפיאראלית והירידה מלכים מכסאותיהם, תעמד ותכבד את האזרח ואת הקפיטאליסט? ואת הקניין הפרטי, מוסיף טוקוויל ואומר במקום מפורסם אחד שבזכר רונותיו. רואה היה איפוא שלשלת אחדות אחת בכל תהליכי ההיסטוריה, וצופה עיקר התפתחותה בעתיד-

הריבוני ומסודות השוויון המדיני; אלא שראשונים ואחרונים נתאחו זה בזה וגשתמרו זה בצד זה הם עוסקים בעסקיהם כל אחד בתחומו הוא. ואילו כל אסונה של הדימוקראטיה הצרפתית, שגידולה התל מלמעלה, שכן עמדה ופיתחה צמרתה בשעה שצמרתה שרשית, ועמדה וביטלה את מוסדות-החירות בכל מתוותיה של תארץ בשעה שגידלה בבירתה את מכונת-הריכוז הגדולה.

תהליכי הדימוקראטיה-המשוואה, הקובעים במסגרת ארגונה הכללי של החברה סדר חדש של ריכוז אחד, הפרט על שני כל תחומיה ומעצב תייה ומנהגותיה ודואג לכל צרכיה הגדולים והקטנים בתוקף היותו ריכוז כפול של שלטון דימוקראטי מוחלט והנהלה ביורוקראטית — תהליכים אלה עצמם מולידים בדרך מקבילה בנפשו של הפרט רגשי אינדיבידואליזם קיצוני, שלכאורה אינם אלא היפוכה של האחדות המרכזת ושלייתה, המלה אינדיבידואליזם, אומר סוקר וויל, צעירה היא וחדשה בתוכנה. אבותינו שחיו בתקופה תאריסטוקראטית לא ידעו, הואיל ולא נמצאו בלבם רגשות מיוחדים אלה, היו בה בחברת תאצילים בני אדם אנוכיים, אגואיסטיים, שהיו מפרזים באהבת עצמם ונוהגים להעמיד ברוב יחירות-לבם את אישיותם הפרטית במרכז הבריאה כולה; אלא שמעולם לא נתגלו בה בני אדם שהם אינדיבידואליסטים בתלך רוחם. בעוד שהאגואיזם שייך לכל הדורות, הרי „מקורו של האינדיבידואליזם הוא הדימוקראטיה, והוא פרטש וגדל בד בבד עם גידולם של תנאי השוויון. שכן מעמד השוויון החברתי מביא שינוי פסיכולוגי רב בנפשו של בן-האדם וברוחו. האדם הדימוקראטי אינו נוטה לצאת מתחומי עצמו וכל הגותו אימאננטית, ואמת-המידה של תדברים טברעה בו בעצמו. בחייה-רוח נוטה הוא, בעקב גילויי השוויון שמסביבו, לבקש את מבחני האמת בתוך עצמו גופו; ובתחום חיי-הנפש מפנה הוא את כל רגשיו אל עצמו ואל בשרו. ודבר זולתו אינו מעסקו ומעניינו, הואיל ולהלכה מחלקת הדימוקראטיה לבני האדם מידה שווה של שכל-ישר וסדרית החברתיים עושים אותם שווים במעמדם ודומים זה לזה באורחות חייהם, הרי ממילא אין זה מדרכו של האדם הזה לילך ולבקש את האמת מחוץ לגדר אישיותו; ואין הוא עשוי ליטול דבר ממה שהוא מחוץ לו, לא מנסיון חיותם של אצילים ולא מדרכה של מסורת-אבות ולא מחכמתה של אי שיות אחת גדולה, אלא, לעולם הוא חוזר אל שכלו שלו כאל מקור האמת הקרוב ביותר והברור ביותר. לעומת זאת נוטה האדם הדימוקראטי, על פי עצם טבעו, לשים מבטו בדעת-הקהל ובציבור כולו. בתי קופה של שוויון אין בני האדם נוהגים ליתן אמון זה

המנגנון האדמיניסטרטיבי המשוכלל רואה טוקוויל את תרומתם הגדולה של הזמנים החדשים לביסוס מעמדה המחלט של המדינה, שיטותיו של השלטון המוחלט בעבר היה בהן חפץ ושאיפה לאבסולוטיזם, אלא שמעולם לא נתממשו במילואן, הואיל והיו חסרות כלי-ביצוע נכונים — דהיינו מנגנון האדמיניסטרטיבי שבימינו.

כפילות זו של ריכוז — ריכוז ריבוני עממי מזה, וריכוז אדמיניסטרטיבי-אפוסטרופי מזה — יש בה משום סכנה רבה וחמורה, שכן סותמת היא ומייבשת את מעיינות-האנרגיה הקטנים שבגוף החברה, שלכך אורה סחורות הם ונטולי-ערך בכל הווייתם, אלא שעשייתם הקטנה ופעולתם המתמדת הן שמפירות רוח-חיים בכל תאי-ברים כולם. המדינה הגדולה, זו המכונה האדמיניסטרטיבית המצוה לדאוג לכל צרכי האדם ולפקח עליהם, מכלה בתאיהן הקטנים של הרקמות החברתיות האורגאניות; ובמקום ששליחי האדמיניסטרטור-האפוסטרופוס עומדים, אין בן-האדם יוצא להודמן עם חבריו ואינו מתאגד עמם למען התעסק בעסקי-חיוויו הקטנים; וכשאין בני אדם מודמרים זה עם זה, וכשאין הם מתדיינים ביחד בעניינים פשוטים וממשיים הנוגעים לעצמם ובשרם, אף מוסר דות-החירות הקטנים של הקהילה והעדה הכפרית, שהם הם מקור חיותה של החברה כולה, אובדים ועוברים מן העולם.

ג.

וכאן עיקר גדול ויסוד ראשון בתורתו של טוקוויל — עתידה של הדימוקראטיה יוכרע מתוך יחסה אל מוסדות-החירות. אם תמצא דרכה אליהם, אפשר יעלה בידה להתקין סדר-חברתי העומד על שוויון שבחירות; ואילו אם תקום עליהם ותחריבם משולה תהא למדינת-גולם גדולה, שכל מעשיה מתקנים ואחרי דים ומכוונים וכל סקידות רחשים ופועלים וכל אופניה נעים, ורוח חיים אין בה ושמת-מוות סביבה. יתר על כן, עשויה הדימוקראטיה ליהפך לצורת-משטר אנטי-דימוקראטית, ועריצה ומדכאה ומשעבדת, כאם לא יעלו בצדם של מוסדות-השלטון הריבוני הנבחר גם מוסדות-חירות שופעי חיים. כל סודה של הדימוקראטיה האמריקנית בדרך גידולה המיוחד, תחיי לה הכתה שרשית למטה, ואחר גידלה צמרתה למעלה. בראשונה, ובתוקף תנאים מסוימים, צמחו על קרקע-בתולה של העולם החדש חברות קטנות ואגודות קטנות — הלא הם ה„טאונשיפס“ המהוללים — שרקמו חיותם סביב מוסדות החירות הקטנים; ומתוך אלה ועל גבי אלה קמו לאחר זמן דמוסי השלטון העממי

ומנגד לה בכל מהותה. בני האדם ביקשו להיות בני-חורין בשביל לעשות עצמם שווים; אלא ככל שהיטיבו לבסס מעמדו של השוויון, בסיועה של החירות, כן הפכה החירות עצמה לדבר שקשה להשיגו. וכבר בשלב זה של גידול סדרי החברה החדשה הבחין טוקוויל במגמתה של הדימוקראטיה לפתח מתוך עצמה את יסוד סתירתה. שכן כל הכוחות הפועלים בחברה כאילו עומדים ודוחקים עליה ומאיימים בה. שתמור ותביא אל העולם את המדינה האבסולוטית החדשה.

האינדיבידואליזם הדימוקראטי מכשיר את האדם הטרוד כל ימיו בעסקי עצמו. שיהא נכון להפקיד בשמחה רבה את כל ענייניה של החברה בידי היצור האחד. המודקדק ועולה מתוך אותו עריכרב של פרוי דות-אדם רחשות ועמלות. האינדיבידואליזם מגביר בו תאוותו לחיי רווחה ושפע, וכל תשוקתו לסעוד רוב אושרו בשלווה ובנחת. וכן אין האדם הדימוקראטי נזהר אחרי האנארכיה הפרועה, כנהוג לחי שוב, אלא לבו נמשך דווקא אחר הסדר הטוב המבטיח יציבותה של חברה; למענו מוכן הוא להגביר כוחה של המדינה, שהרי כל דאגתה אינה אלא שמירת הקיים והעומד. האדם האינדיבידואליסטן נטיות מנוגדות מתרצצות בנפשו. כשהוא מתהלך בין בני-עצמו השווים מתמלא לבו בטחון וגאווה, ואילו בבדידותו חש הוא בכל קוצר-ידו ורפיץ-כוחו, שהוא פונה לבקש לו סעד והצלה לא אצל שכניו, שהם קטנים ועלובים כמוהו, אלא אצל הכוח האחד המתנשא מעל כולם — המדינה. דבר זה עשוי להסביר את הקורה לעתים תכופות בארצות דימוקראטיות, אשר בהן באים אותם בני-האדם שאי-אפשר להם לשאת באויך-רוח את מציאותם של אדונים עליונים, ונותנים צווארם בסביר לוח רבם בעולו של אדון אחד. כך מגלים הם בעת ובעונה אחת את רגשי-גאווה ואת מידת-עבדותם, ולאחרונה באות התעשיות הגדולות ונותנות סגוף רבי-כוח בידיה של המדינה שבימינו. כוחות השלטון, פוסק ואומר טוקוויל, גדלים והולכים במידה שמעמדות התעשייה פושטים ורבים. ככל שיקימו אנשי התעשייה ופועליה איגודי-חרושת וגופים מלוכדים, כן תוסיף המדינה להטיל עליהם מרותה ולהבדילם במנגנון הנהלתה. העולם פונה הולך אל התעשייה, הואיל והוא אין ודורף אחר חיי רווחה ושפע... הלהיטות לחרושת תוא הגדולה והחזקה שבתאווה האדם (לפני מאה שנה אומר טוקוויל דברים אלה); ובימים כימינו, כל המוסר את הנהלות התעשייה לשרירות-לכה של ממשלה, נותן בידיה כוח עצום ורוב... דומה כאילו מפקיד הוא עמה את לבם של הדורות הבאים, ומוסיף טבעת גדולה אחת אל אותם

בהם. בשל אותו דמיון משותף שביניהם, אולם דמיון זה עצמו נותן בלבם אמונה ללא גבול בכוחה-שופט של הציבור, שכן אין לתאר שהאמת הגדולה ביותר לא תימצא במספר הגדול ביותר, בשעה שיש בהם בכל בני-האדם מנה אחת של כוח שופט. וכן כשיצא הפרט מתחומי עצמו, נבלע הוא בקרב המוני-עם גדר לים ודעתו נטמעת בדעתם.

ובתחום החיים עצמם, משועקר האדם ממעמדו הקבוע והמוגדר ונטרף בקלחת ההמונים הדימוקראטיים, והוא פרוש ומבודל מכל גוף-של-חברה, ממילא נוטה הוא להידחק אל תוך בדידות-עצמו ולצמצם כל חייו בתחום של די-אמותיו. וכן עולה וגדל בנפשו אותו הלך-רוח אינדיבידואליסטי, אותה הרגשה בשלה ושלווה, המניעה כל אדם בחברה שינתק עצמו מעל כל בראי-עולם שכמותו ויפרוש לקריוויה עם משר פחתו וידידיו, ולאחר שעשה לו חוג קטן זה של מקורבים משלו, מניח הוא כהפץ-לב את החברה הגדולה לנפשה; אם חיברה האריסטוקראטיה לשלי שלת אחת את כל אנשי החברה, החל מן האיכר וכלה במלך, הרי הדימוקראטיה באה לנתק כל חוליד תיה; אמנם כן, חברה האצילים מסוגרת וזיתה בגבולותיה של עדתה ומעמדה ולא ידעה את רגש האחוות למין האנושי, והקרבה-עצמית לטובת כלל-האדם רחוקה היתה מלבה; אולם נהגת היא פעמים רבות להקריב נפשה למען שכנה וידידה, שכן אמיצים חיו הקשרים המקשרים את האדם אל בני-מינו העומדים מעליו ומתחתיו, ואילו חברת-ההמונים מיטיבה להגר דיר את חובת הפרט לעמו, ורגשי האחוה האנושית פושטים בה וגדלים, אלא שמידת חוקם מתרופפת והולכת, והמסירות הגאמנה של בן-האדם לעדותו מסתלקת ממנה קמעה קמעה.

יש איפוא אינו כסילות מופלאה בדרכי גירולה של החברה הדימוקראטית; מעמידה היא זה לעומת זה יצור ענק, המוני-עם-יושב גדולים, רב-רמידות וכמעט מופשטים ברוב גודלם, — מדינה ומנגנון דעת-קהל ורוב מספרי ואחוה-אנושית כללית, — ויצורי-אדם פשוטים וקטנים ובדילים, חלשים ונרפים ואדונים לעצמם, אדונת היא במסכת אחת אהידות, וחוגגותיו, ושחיון של צורה, האינדיבידואליזם מפורר, והסתגרות מבודלת, ופרישות מנוות. צירוףם של גיר דולים מנוגדים אלה בהכרח שהוא מביא אל העולם משטר חדש וגיבוש חדש ברקמות תאיה של החברה. וכאן מגיעים אנו אל תאבסולוטיזם החדש, שהוא יוצא חלציה של הדימוקראטיה ויסוד סתירתה.

החברה האנושית עושה דרכה מתוך מדינה של גינויים דיאלקטיים, וצורה אחת של משטר מלידה מתוכה כאילו מאלית צורה אחרת, שהיא שונה ממנה

להיות סרטור ודיינו יהיה. עושה הוא למען שלומם, מתקן ומספק כל צרכיהם, מכלכל את החשובים שבעסקיהם, משפיע עליהם רוב תענוגות, מכון חרוש-תם וקובע סדרי קנייניהם ומחלק נהלת ירושתם. — ומה נותר עוד לעשות מלבד לפזרם מכל סדרת מחשבה ומכל דאגה בחיים? בזה האוסף, יום, עושה הוא את השימוש ברצון החפשי מועיל פחות ושכיח פחות ומצמצם הוא את הרצון בהיקף צר יותר, ולאט לאט לוקח הוא מן האדם את נחיצותו בו בעצמו. עקרון השוויון הוא שהכשיר לדברים האלה את בני-האדם, והוא שהתקנים שיהיו נשאים אותם ופעמים רבות אף יראו אותם צדקה גדולה.

יש בהם בדברים אלה משום תפיסה חדשה ומחשבה חדשה, והם באים לזרוע אור חדש על גלגלי התפתחותה של הדימוקראטיה; שכן עד כה נתגלה עיקר האבסולוטיזם באופיו המדכא והמזר; כזה היה במשנתם של הדוקטרינרים ובתורתם של הליברלים; ואילו טוקוויל בא ומגלה בו פנים חדשות של אופי-רפוס רבי-כוח ומתן בנותן.

טוקוויל היה מרחיק-ראות בראייתו, ולמותר לציין את מידת קירבתם של דבריו אל מציאות-ימינו. אף בפרשה אחרת הוא גילה כל רוחו הגדולה ובהירות זו שבראית הדברים: כשידידו ותלמידו הרחוק דה גובינו הביא לפניו עיקרי תורתו הגניתי-ביאולוגית, מיד התריע טוקוויל על הסכנה החמורה שתצמח מתור-רות פשטניות אלה כשתפולנה לידי ההמון, ובלשון עזה, חריפה וגמרצת פונה הוא אליו ואומר: „מרחק רב וגדול מבדיל ביני ובינך, ויכוחנו אי-אפשר לו שישא פרי. עולם רחוני שלם עומד בין תורתך לתורתך“.

ועוד: אפילו את גדולתן המכרעת של שתי מדינות שולטות כיום בעולם — ארצות-הברית ורוסיה — ראה טוקוויל לפני מאה שנה, ואלו דבריו: „...יש בעולם שתי אומות גדולות, שונות הן בגודלן, שונות בדמותן, שניהן אל תכלית אחת: הרוסים והאנגלים-אמריקנים... בכדי להגיע אל תכליתו סומך האמריקני על התועלת האישית, ונותן לכוחות של היחיד ולשכלו שיעשו מעשיהם ואין הוא מכונס. ואילו הרוסי מרכז במידה מסוימת את כל כוחות החברה באיש אחד. זה — עיקר דרך פעולתו החירות, וזה — העבודות, שונות נקודות-מצאם ושונים דרכיהם, אף-על-פי-כן זה אף זה, דומה, קרוא הוא עלידי כוונתה הכמוסה של ההשגחה לאחת בידו ביום מן הימים את גורל מחצית-העולם“.

ואכן ליבראל מטיפוס חדש היה האיש, כשעמד ושאל את עצמו: תיארך לעמוד בפרץ וכיצד למנוע התרגשותה של הרעה, — היטיב לדעת שדרך לשוב

הכבילים הכובלים חיי הפרט ומכבירים עליו בלחצם, ובמקום אחר הוא אומר: „התעשיות שולטות בנו, ואילו הממשלות שולטות בתן“.

ד.

בשל כל אלה התנאים והסיבות קם ועולה בתוך החברה הדימוקראטית החדשה כוח צריך חדש, שדוגמה אין לו בכל תולדות האנושות. כשתבוא ותתגלה העריצות הדימוקראטית, הרי שניים יהיו יסודותיה המובהקים — היא תהא טוטאלית בהיקפה ומתונה בפועלה, עריצות זו, אומר טוקוויל, תהא מתונה ומקיפה את הכל וממשמשת בכל פרטי עסקיו של האדם. שהרי כבר היום נתונים בידה כל מוסדות הצדקה למיניהם, כבר היום משליטה היא במערכות החינוך דפוסי-צורה אחידים ולאומיים, וידה כבר שלוחה לאחוז בדת ולהביאה תחת כנפי פיקודת הקס-דני. כאותם בני-האדם הדימוקראטיים הסרים למש-מעתה, שהם טורחים ועמלים כל ימיהם ותאוותיהם קטנות והליכותיהם מתונות ותורת-מוסרם חסודה וחסאיהם מצומצמים ומעלותיהם פחותות, — כן תהא אף היא מתונה וסדירה ומנהלת ומחנכת ומשגת.

כה חדש היה חזיונה של עריצות זו בעיני טוקוויל, שלא ידע באיזה שם לכנותה, השמות, אומר הוא, דיספוטיות וטיראנייה אינם הולמים עוד פניה, הדבר עצמו חדש, והואיל ולא ידע את המונח טוטא-ליטאריות, עמד ותיאר פניה ולא קראה בשמה: מבקש אני להעלות דמות-דיוקנה החדשה של העריצות, שבה אולי עתידה היא להופיע בעולם, והדבר המכה דמיוןך בראשונה הוא המון בני אדם, עד אין מספר, דומים ושווים זה לזה; ובלי הרף טורחים הם ועמלים להשיג תענוגות של מה-בכך נקלים, ובאלה ממלאים הם את חייהם עד אספ מקום. כל אחד ואחד בפני עצמו זר הוא לגורל הכל, הילדים שלו והרעים הקרובים שלו הם הם כל המין האנושי בעיניו, ובאשר לשאר אחיר-האחרים, קרוב הוא להם ואינו רואה אותם, ממשמש בהם ואינו חש אותם. קיים הוא בתוך עצמו ובשביל עצמו בלבד; ואם קרוביו עוד יושבים עמו, הרי ארצו כבר אברה לו מכבר, ומעל לגזע אנושי זה עומד כוח אפטרופוס רב ושגיא, המטיל על עצמו בלבד לעשות כל רצונם של בני-האדם ולהיות שומר גורלם. כוח זה מחלט הוא, דקדק, סדיר, מתון ונזח לבריות, דומה סמכותו לסמכות של אב, אילו כמה תכליתו להכשיר בני-אדם לבגרותם. אבל אחרת הוא מבקש: להתחזק בילדותם עד עולם. רצוי לפניו שבני אדם ישמחו ויתעלסו, בתנאי שלא יעלה הפץ בלבם חוז מן החפץ לשמח. טורח שלטון זה למען אושרם בכל לבו, אבל בוחר הוא בעצמו

ליום צר ומפורר, המשבר את תולדות השלשלת ועושה את בנייהחברה לעדרי צאן־אדם ולערב־רב של המר נים. כאן שורשה של הרעה כולה, שכן קרקע זו, כאילו מאליה מצמיחה מתוכה את זה האבסולוטיזם הדימוקראטי שכה גתירא מפניו, ועיקר התיקון הטוקווילי אומר בראש וראשונה להוציא את כך האדם ממצב בידותו ומדרך התבטלותו בפני המספר הגדול והמוניחעם הרבים; מבקש הוא להתזירו אל תאו החברותי הקטן, אשר בו יפעל ויעשה עם שכניו ובני־עדתו, וכשישתייך אל אחד הגופים ויתערה בו, ישוב ויגלה חירותו וכוחו וכבודו, בשביל כך יש ליתן באותו חלל ריק ושומם שבין הפרט הקטן, העומד בתחתית שלבי סולם־התכרה, ובין מנגנון המדינה המצוי בראשו. איגודים והתאגדויות וגופי ביניים שונים אשר בהם יהא האדם חבר ושותף חפשי ובעל־רצון ובעל־דעה משלו.

תורתו של טוקוויל, דומה בבת אחת באה אל העולם. לא איטי היה גידולה, ומסכתה לא נתגבשה שיעורין־שיעורין. כבר בספרו, על הדימוקראטיה באמריקה גילה הצעיר בן־השלושים את מלוא מחשבו־תו, ובמרוצת העיתים לא הוסיף עליה דבר ולא גרע ממנה מאומה. אולם בעשר שנות־חיו האחרונות — כך מעיד הוא על עצמו — היטיב להבין לרות מעשי־האדם, ומשמעותם של פרטי־הדברים נתחזרה לו יותר ויותר. על כן ספרו האחרון, המשטר שהיה והמתפכה, פרי בשל הוא, שלם וגמור בתוכנו ובצורתו. מחברו, שהיה חש מלוא כוחותיו ונסיון שנות־חיו הרב ואמיתות עיקריו, העלה בו ביד בוטחת תמונה היס־טורית גדולה, החושפת פניה של חברה שעברה מן העולם ומגלה בה הרבה מתווי פרצופה של החברה החדשה, שבאה לרשת מקומה.

אחרונה אין. מושגי שיבה וריסטאבראציה לא היו טבועים במחשבתו, אף לא ביטל את עצם שלטונה המרפז של המדינה, אלא ראה בו הכרח וצורך. שלא כליבראלים הצרפתים בני המאה התשע־עשרה, שראו את המדינה והיא מתייצבת כנגד האדם הפרטי, חש־ניים עומדים זה לעומת זה כשני יריבים־מתחרים, דחה טוקוויל בשתי ידיו את האינדיבידואליזם הקי־צוני הבא להרחיק את הפרט מעל חברת־האדם המ־אורגנת. האינדיבידואליזם הטוקווילי רחב ונדיב וחב־רותי ונאמן במהותו. האדם קרוב ומקורב אל חברת־בני־מינו, ובתוכה ובשבילה ועלידיה מממש הוא כל אישיותו. יש בה בתפיסתו של טוקוויל ממשבר רוחה הגדול של המאה השמונה־עשרה, שראתה אדם וחברה והם תלויים ונוקקים ומשלימים זה את זה מתוך תיאום שביחסיהם. אף לא נתעלם מוכותם של הרבים, וידוע ידע את צדקת תביעתם של ההמונים. יש בכתביו, ביומן מסעותיו באנגליה, דפים רוטטים ונרגשים, בהם הוא מתאר סבלותיהם של פועלי מאנצ'סטר וביירמינגהם, שאפשר היה להעלותם בשר־רות ספרו של אַנגלס. ואכן, במידה שביקש המשטר להרחיב את חירותם של המעטים או ליתן במקומה את החירות של הרבים, היה הוא טוב וישר בעיני טוקוויל ואף עולה בערכו המוסרי על התסדר האריס־טוקראטי; וביקורתו את הדימוקראטיה יצאה מחיוב עיקר הנחותיה ולא משלילתן. אלא שראה סכנות אור־בות לה מכל עבר, וביקש להתריע ולהזהיר ולחקן, לחנך את הדימוקראטיה ולחמם אמונתה... ולטהר מוסרה ולכוון שפע כוחותיה, ובשום פנים לא לעכב מרוצה, שכן כל המבקש לעצור את הדימוקראטיה, דומה כאילו אומר הוא להתנגד לרצון האלוהים. את עיקר הרעה ראה טוקוויל באותו אינדיבידואל